

*Bartosz Łukaszewski*¹

**SUBKULTURY MŁODZIEŻOWE
— DEWIACJA CZY KAPITAŁ SPOŁECZNY?
EKSPLORACJA I APLIKACJA WYNIKÓW BADAŃ
NA PRZYKŁADZIE WARSZAWSKIEJ SUBKULTURY
HIP-HOPOWEJ**

Streszczenie

Niniejszy artykuł zogniskowany jest wokół przedstawienia autorskiej koncepcji analizy problematyki sytuującej się pomiędzy pojęciami subkultury, dewiacji, norm, wartości i kapitału społecznego. Zaprezentowane zostały zarówno fundament analiz mający paradygmatyczno-teoretyczny charakter, jak i wnioski z autorskich badań empirycznych — jakościowych, terenowych badań warszawskiej subkultury hip-hopowej, a także badań młodzieży zagrożonej marginalizacją i wykluczeniem społecznym z warszawskiego osiedla Jelonki (dzielnica Bemowo). Z racji niejednoznaczności zjawiska subkultur młodzieżowych, w którego ramach zauważalne są zarówno aspekty ryzykowne (dewiacyjne), jak i prorozwojowe (związane z elementami kapitału społecznego), zastosowano dualistyczną strukturę analizy. W części artykułu związanej z praxis przedstawiono rezultaty aplikacji wyników badań oraz ich implementacji w zakres działalności trzeciego sektora.

Słowa kluczowe: subkultura, subkultury młodzieżowe, subkultura hip-hopowa, dewiacja, zachowania ryzykowne, kapitał społeczny

---

¹Dr Bartosz Łukaszewski, Wydział Prawa i Administracji jest adiunktem w Instytucie Socjologii Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Adres e-mail: bartek-kolaboracja@tlen.pl

Abstract Youth subculture: deviation or social capital? Exploration and application of research results based on Warsaw hip-hop subculture community
Abstract

The paper focuses on the presentation of the author's concept of analysis of the domain located at the intersection between such notions as subculture, deviations, norms, values and social capital. It presents the foundations of the analysis, which are of paradigmatic and theoretical nature, and the conclusions from own empirical studies: qualitative, field research of Warsaw hip-hop subculture community, and studies on youth groups from Jelonki residential area (Bemowo District) threatened with marginalization and social exclusion. Considering that youth subcultures are equivocal — they display both risky (deviation) and developmental (social capital related) patterns — we have used a dual structure of analysis. The practical part of the paper presents the outcomes of the application of research results and their implementation into the activities of the third sector.

Keywords: subculture, youth subcultures, hip-hop subculture, deviation, risky behaviors, social capital

Dyskusja na temat istoty i specyfiki subkultur młodzieżowych obecna jest na polu nauk społecznych, a szczególnie socjologii, od około 60 lat. Niezależnie od dynamiki zmian i ewolucji grup subkulturowych w dalszym ciągu jedne z głównych kontrowersji związane są z analizą wzajemnych zależności pomiędzy subkulturami i zjawiskami wchodzącymi w obręb społecznej dewiacji. Naukowa refleksja winna być w tym przypadku zogniskowana wokół prób rozstrzygnięcia pomiędzy immanentnym a przyczynowym (ograniczonym do występowania określonych czynników) charakterem zachowań dewiacyjnych (ryzykownych), zauważalnych w ramach aktywności poszczególnych subkultur. Doprecyzowania wymaga kwestia czynników konstytutywnych zarówno dla kreacji subkultur, jak i występowania na ich polu zachowań dewiacyjnych. Czy subkultury to grupy ukonstytuowane poprzez dewiację, a zatem „zależne ontologicznie”, czy też zachowania dewiacyjne w subkulturach młodzieżowych są rezultatem zróżnicowanych zależności między zewnętrznymi zmiennymi, które wykraczają poza uwarunkowania wewnątrz subkultury?

Subkultury młodzieżowe to bez wątpienia zjawisko kontrowersyjne, przede wszystkim z racji nierzadko pejoratywnego odbioru społecznego. Owa recepcja zorientowana jest głównie wokół utożsamiania subkultur z obecnymi na ich polu zachowaniami dewiacyjnymi, a zatem w konsekwencji wokół zrównywania bytów subkulturowych ze

zjawiskami znanymi pod pojęciem patologii społecznej. Tego typu podejście obarczone jest oczywiście apriorycznym błędem poznawczym. Możliwość poczynienia bazowych ustaleń, a poprzez to uściślenia społecznego odbioru analizowanych zjawisk, związana jest przede wszystkim z empiryczną weryfikacją założeń teoretycznych oraz możliwymi kompleksowymi badaniami stale zyskującego na znaczeniu fenomenu społecznego (na temat procesu subkulturyzacji zob. m.in.: Brake 2013: 10–18; Dymek 2012: 38–44).

1. Strategia analityczna

W związku z powyższym główne założenie analityczne niniejszego artykułu zogniskowane jest wokół prezentacji autorskiego ujęcia eksploracji problematyki badawczej wyznaczanej przez pojęcia subkultury, dewiacji, norm, wartości i kapitału społecznego. W tym kontekście zaprezentowane zostaną zarówno paradygmatyczno-teoretyczny fundament podejmowanych analiz, jak i (głównie) wnioski z jakościowych, terenowych badań warszawskiej subkultury hip-hopowej, a także badań młodzieży zagrożonej marginalizacją i wykluczeniem społecznym z warszawskiego osiedla Jelonki (dzielnica Bemowo), również związanej z warszawską subkulturą hip-hopową. W powyższym świetle zaakcentowane zostaną aspekty weryfikacyjne, a także aplikacyjne.

W odniesieniu do wspomnianych już kontrowersji w odbiorze subkultur, a także do postawionego na wstępie pytania należy stwierdzić, że determinacje subkulturowych postaw ryzykownych wykraczają poza relacje wewnątrz subkultury, a jednymi z najważniejszych predykcji zdają się te o pochodzeniu rodzinnym, związane przede wszystkim z procesem transmisji wartości. Luka (dysfunkcja) aksjologiczna w zakresie rodzinnego etapu socjalizacji i transmisji wartości prowadzi do wytwarzania mechanizmów alternatywnej adaptacji, których rezultatem to m.in. właśnie kreacja subkultur młodzieżowych, a także wchodzenie w już istniejące struktury subkulturowe (właściwe szczególnie dla adolescentów).

Powyższe wskazuje jednoznacznie na konieczność zastosowania dualistycznej struktury analizy. Możliwa jest zatem weryfikacja zakładanych (potencjalnych/prawdopodobnych) czynników wpływających

na występowanie i skłonność do zachowań dewiacyjnych, jak również identyfikacja elementów kapitału społecznego (w odniesieniu do koncepcji R. Putnama, koncepcji P. Bourdieu, teorii „brudnej wspólnoty” A. Podgóreckiego, kategorii kontestacji alternatywnej T. Pałecznego) w postaci m.in. spójności grupy, sieci zaufania na polu grupy, zapewniania identyfikacji tożsamościowej, działalności pomocowej/prospołecznej.

W części artykułu odnoszącej się do praxis zaprezentowane zostaną rezultaty aplikacji wyników badań, ich implementacji w zakresie działalności trzeciego sektora, programów profilaktycznych i animacyjnych realizowanych przez fundację Naszym Dzieciom (organizację pozarządową, której aktywność zogniskowana jest wokół przeciwdziałania marginalizacji i wykluczeniu społecznemu w środowiskach młodzieżowych).

2. Aspekty paradygmatyczno-teoretyczne

Podstawy paradygmatyczne

W ramach odniesienia do płaszczyzny epistemologicznej, ugruntowanego tła paradygmatycznego, poprzedzającego szczegółowe analizy subkulturowej problematyki, wskazać należy przede wszystkim interakcjonizm symboliczny, a także chicagowską szkołę kryminologiczną opartą na teorii ekologii społecznej.

Na płaszczyźnie teorii interakcyjnej (związanej ze społeczną filozofią G. H. Meada i rozwiniętej, usystematyzowanej przez H. Blumera) należy zwrócić uwagę przede wszystkim na założenie o charakterze bazowym — centralną rolę procesów interakcji wytwarzających symbole, których ekstrapolacja tworzy jednostkowe, następnie grupowe definicje sytuacji (Turner 2004: 418–424). Tego typu ujęcie dostarcza siatki pojęciowej, implikując jednocześnie podstawowy zakres empirycznych eksploracji. Warto dodać, że od czasu skodyfikowania symbolicznego interakcjonizmu typowy trójpodział jednostka–grupa–społeczeństwo wzbogacony został o opisane na gruncie fenomenologii przez A. Schütza dychotomiczne wyznaczniki percepcji — „in group”–„out group” (dychotomia „my–oni”) odpowiadające (na poziomie ogólnym) specyfice subkulturowego postrzegania rze-

czywistości (por. Schütz 1967: 172–186). Założenie „wytwarzania” rzeczywistości społecznej (choć w przypadku subkultur trafniejsze określenie to „świat społeczny”) w wyniku interpretacji i uogólniania symboli implikuje konieczność identyfikacji subiektywnych deklaracji aktorów zdarzeń. „Reguła większości” nie umożliwia zatem pełnej rekonstrukcji i zaawansowanego rozumienia. W tym kontekście główne zadania badacza to odszukiwanie „wewnętrznych” znaczeń „zewnątrznego świata” — doświadczeń zarówno grupowych, jak i indywidualnych (Konecki 2005: 1) — oraz analiza indywidualnych deklaracji w zakresie motywacji danej aktywności (tenże 2010: 17–37). Jak stwierdzają W. I. Thomas i F. Znaniecki, „powinniśmy postawić się na miejscu podmiotu, który próbuje odnaleźć drogę swojego życia na tym świecie” (Thomas, Znaniecki 1958: 1846), w możliwie pełny sposób oddać głos aktorom społecznym (Muggleton 2004: 11, 14).

Wkład szkoły chicagowskiej w analizę subkultur wiąże się przede wszystkim z postulatem zmiany „gabinetowych” przyzwyczajęń badaczy społecznych. Szczególną wagę przyznaje się tutaj stwierdzeniu R. Parka z 1927 roku, dotyczącemu konieczności „wyjścia z biurka” i rozpoczęcia szerokich badań o charakterze terenowym: „Krótko mówiąc, panowie, ubrudźcie własne tyłki, prowadząc prawdziwe badania” (Nachmias, Nachmias 2001: 300). Reprezentanci szkoły chicagowskiej implementowali w obręb analiz z zakresu nauk społecznych własne rozumienie procesów urbanizacyjnych. Zachowania pozostające poza powszechnie akceptowanymi formami adaptacji środowiskowej (w tym subkultury) to w tym ujęciu wynik rozwoju aglomeracji miejskich. Fundamentalną rolę odgrywa obowiązujące w nich prawo walki i konkurencji. Jednostki i grupy słabsze/podległe, zepchnięte, walczą o zapewnienie sobie egzystencji w sposób przeciwny względem wzorców ogólnospołecznych. Implikuje to powstawanie tzw. stref przejściowych w postaci danych dzielnic, osiedli w przestrzeni miejskiej (Park, Burgess, McKenzie 1984: 9–10, 50).

Warto nadmienić, że wynikająca z powyższych założeń struktura analizy pozostaje aktualna również dzisiaj — specyficzne definicje sytuacji, mające kreacyjną rolę w zakresie subkultur młodzieżowych, formowane są nierzadko na podstawie dzielnicowej przynależności, wspólnych problemów adaptacyjnych (zob. m.in. na temat procesu

segregacji przestrzennej i gettoizacji: Jałowiecki 2006: 52–53; Borowski 2013: 59).

Fundamenty definicyjne

Szczegółowe analizy zależności pomiędzy pojęciami i zjawiskami subkultur młodzieżowych, a także dewiacji winny być poprzedzone ich eksplikacją.

Poprzez przegląd dostępnych ujęć definicyjnych w perspektywie historycznej (zob. m.in.: Gordon 1947; Cohen 1955; Cloward, Ohlin 1960; Dyoniziak 1965; Cressey, Ward 1969; Hebdige 1979; Muller 1987; Ułasiuk 1993; Wertenstein-Żuławski 1993; Thornton 1995; Muggleton 2004; Giddens 2005; Prejs 2005), ich analizę i interpretację wytworzono propozycją autorską. Przyjęto zatem, że subkultura to forma społeczna charakteryzująca się postawą opozycji, sprzeciwu bądź kontestacji wobec wybranej części, rzadziej całości systemu społecznego. Główne jej wyróżniki to: odrębna aksjologia, własne wartości w zakresie percepcji rzeczywistości, definicji sytuacji — manifestowane poprzez określone zachowania — aktywności i działalności społecznej, stylu ubioru oraz twórczości artystycznej (przede wszystkim muzycznej). Subkultura spełnia więc funkcję swego rodzaju katalizatora dla zróżnicowanych jednostkowych poszukiwań, właściwych najczęściej dla procesu adolescencji. Stanowi często rezultat problemów adaptacyjnych związanych z dysfunkcjami na polu struktur pierwotnych.

Spośród wielu subdyscyplinarnie aktualnych wyjaśnień terminu dewiacji (na polu socjologii dewiacji) zwrócono się w stronę inkluzywnej propozycji H. S. Beckera, stwierdzającego, że dewiacja to „naruszenie niektórych uzgodnionych społecznie reguł” (Becker 1997: 7–8). Pozanormatywne nachylenie aktywności społecznej zauważalne jest na polu zachowań ryzykownych, definiowanych jako działania człowieka niosące wysokie ryzyko negatywnych konsekwencji zarówno dla jego zdrowia fizycznego i psychicznego, jak i dla jego otoczenia społecznego (Ostaszewski 2003: 70–74; Jessor 1998: 1–2). Zachowania ryzykowne stanowią podzbiór zachowań problemowych, wywołują społeczne reakcje i sankcje, obejmując spożywanie alkoholu, zażywanie narkotyków, przypadkowe kontakty seksualne, zachowania agresywne, wykroczenia i przestępstwa.

Rekapitulacja i interpretacja wybranych ujęć teoretycznych

W ujęciu historycznym pierwsze dostępne wyjaśnienia powstania grup subkulturowych związane są przede wszystkim z percepcją kryminologiczną. Dlatego też pierwotne teorie kreacji subkultur, utożsamiane z takimi autorami, jak m.in. R. A. Cloward, L. E. Ohlin, A. K. Cohen i W. B. Miller, zogniskowane są wokół eksploracji opartych na pojęciu subkultury dewiacyjnej. Podstawowych uwarunkowań takiego charakteru analiz poszukiwać można przede wszystkim w perspektywie epistemologicznej. „Odejdźcie od norm” nierzadko utożsamiano z zachowaniami przestępczymi poprzez przyjętą, kryminologiczną optykę. Jednocześnie należy stwierdzić, wzięwszy pod uwagę specyfikę rzeczywistości społecznej współczesnej wyżej wymienionym badaczom, że głównymi grupami subkulturowymi (w ówczesnym rozumieniu) na przełomie lat 50. i 60. były właśnie gangi i inne formy organizacji „przestępczej” oraz chuligańskiej. W tytułach publikacji z opisywanego okresu, stanowiących dzisiaj klasyczne ujęcia kreacji subkultur młodzieżowych, najczęściej obecne pojęcia to przestępczość, przestępcy (ang. *delinquency*, *delinquent*).

Odbiór powyższych teorii związany jest z ich pierwotnym wkładem w postaci dostarczenia ram analitycznych oraz podniesienia wagi owej problematyki na polu nauk społecznych. Równoległe przyniósł także kontrowersje pojęciowe i interpretacyjne. Wierne tłumaczenie bądź literalne rozumienie terminu *subculture* — „podkultura” — trwale zapisało się w historii wyjaśnień zróżnicowania i progresji subkultur. Poprzez stosowanie terminu „podkultura” obciążono normatywnie formy młodzieżowej organizacji i kontestacji (Bąk 2008: 26; Filipiak 1999: 16), zwracając uwagę na rzekomą podległość czy też niższość wobec obowiązującego systemu kulturowego. Subkultury zrównane zostały w tym kontekście ze zjawiskami określanymi mianem patologii społecznej (Fatyga 2005: 182). W połączeniu z szerokim oddziaływaniem pojęcia subkultury dewiacyjnej (używanego jako synonim subkultury młodzieżowej) deprecjacji poddany został ich prospołeczny potencjał. Już w czasach ukonstytuowania się dojrzałych bytów subkulturowych subkultury ontologicznie identyfikowane były z zachowaniami dewiacyjnymi, począwszy od efemerycznych teddy boysów, modsów oraz rockersów w Wielkiej Brytanii, do skinheadów

i punków w Wielkiej Brytanii oraz USA (Muggleton 2004: 10). W polskich, socrealistycznych warunkach rolę wymienionych grup odegrali bikiniarze (Piotrowski 2003: 58–59).

Pewnym zwrotem w wyznacznikach podejścia do analiz podejmowanej problematyki stały się egzemplifikacje przedstawiane w latach 70. Tworzone w wyniku recepcji burzliwych wydarzeń 1968 roku oraz kontrkultury hipisowskiej, równoległe z rozkwitem punkowej rewolty wniosły zauważalny wkład w redefiniowanie pojęcia subkultury. W wyniku wyraźnych neomarksistowskich inspiracji ujęcie określane jako CCCS (Muggleton 2004: 11), reprezentowane przede wszystkim przez D. Hebdige'a, zwracało się w stronę pogłębionego opisu uwarunkowań materialistyczno-ekonomicznych. Dla badaczy związanych z Ośrodkiem Współczesnych Studiów Kulturowych (Centre for Contemporary Cultural Studies) Uniwersytetu w Birmingham odpowiednie definiowanie subkultur związane było z uwypukleniem ich kreacji będącej rezultatem walk społecznych i symbolicznych z systemem późnej kultury przemysłowej. Determinującą rolę przypisywano czynnikom stratyfikacyjnym (Hebdige 1999: 441). Poprzez brak nadmiernego zideologizowania i ortodoksji dostrzegano jednocześnie szerokie różnicowanie środków indywidualnej ekspresji. Chęć manifestowania odrębności zauważana była zarówno w oryginalnych stylach ubioru, jak i twórczości artystycznej, przede wszystkim muzycznej, dzielonej dualistycznie na twórców i słuchaczy, fanów identyfikujących się z przekazem treściowym utworów.

W powyższej optyce trudno oczywiście zidentyfikować zaawansowane próby rozważań nad pozytywnymi implikacjami subkultur, warto jednak stwierdzić, że nie kontynuuje ona logiki ontologicznej zależności grup kontestacyjnych i zachowań dewiacyjnych. Wskazuje jednocześnie na możliwość uprawnionego sprzeciwu, który przybierać może jednostkowo i społecznie wartościowe formy (zob. np.: zasada DIY — ang. *do it yourself* — „zrób to sam”, ukształtowana w latach 70., związana z brakiem rynkowych afiliacji w zakresie ubioru i twórczości, z pełną niezależnością, dostrzegalna zwłaszcza w subkulturze punkowej i ruchu hardcore'owym) (Sabin 1999: 2, 3, 26–27).

Stosunkowo najwięcej uwagi alternatywnej aksjologicznie, a jednocześnie niedewiacyjnej stronie aktywności bytów subkulturowych poświęcono już po wydaniu w 1979 roku „Subculture: The Meaning of Style” D. Hebdige'a. W zakresie dotychczasowych publikacji dalej

zauważalna jest jednak potrzeba zaakcentowania pozytywnych aspektów funkcjonowania subkultur. Identyfikacja poszczególnych elementów świadczących o potencjalnie obecnym w nich kapitale społecznym może stanowić uzupełnienie współczesnego obrazu opisywanych grup.

Kapitał społeczny w kontekście subkultur młodzieżowych

W świetle prób rozstrzygnięcia między immanentnością a przyczynowością zachowań dewiacyjnych w subkulturach należy stwierdzić, że kluczowa dla nich kategoria kontestacji (zob. np. Jawłowska 1975: 7) w pewnych warunkach ma pożądane społecznie, funkcjonalne oddziaływanie. Jak stwierdza A. Camus: „prawdziwy bunt jest zawsze twórcą wartości”, wypełniając jednocześnie płaszczyznę wartości etycznych, wśród których najważniejszą, nadrzędną, wręcz imperatywną staje się solidarność (Cywiński 2010: 119, 149). W związku z powyższym należy stwierdzić, że w przypadku subkultur źródłem funkcjonalnych postaw adaptacyjnych (jednocześnie utylitarnych społecznie) może być przede wszystkim tzw. kontestacja alternatywna (Palczyński 1997: 92). Związana jest ona z budowaniem własnych wyznaczników, struktur ideowych w wyniku negowania danych elementów systemu m.in. poprzez środki wyrazu artystycznego, formy zachowania wolnej od dysonansu poznawczego (w konsekwencji poczucia deprywacji relatywnej) identyfikacji tożsamościowej. Młodzieżowy sprzeciw ma „rewizjonistyczny” charakter poprzez nieustanne „konfrontowanie rzeczywistości z prawdą” i „demaskowanie antagonizmu między ideałem a rzeczywistością” (Horkheimer 2007: 124), co pozwala na wypracowywanie właściwej sobie aksjologii.

Formowanie grup opartych na sprzeciwie wobec wybranych elementów rzeczywistości społecznej związane jest z oddziaływaniem wyróżniających się jednostek, liderów danych środowisk, wyłaniających się w toku procesu strukturyzacji. W tym miejscu warto przytoczyć typologię F. Znanieckiego. Zdaniem jednego z najwybitniejszych polskich socjologów społeczeństwo można podzielić na ludzi zabawy, pracy, dobrze wychowanych oraz zбочeńców (podnormalnych oraz nadnormalnych) (Znaniecki 1974: 344–345). Zgodnie z przemożnym wpływem prądów konformistycznych „normalny człowiek dzisiejszy jest świadomie lub podświadomie zachowawcą w stosunku do tego

porządku cywilizacyjnego, w którym sam uczestniczy” (tamże). Paradoksalnie zarówno dla zachowania ładu społecznego, jak i rozwoju społeczeństwa konieczne jest więc poszukiwanie jednostek aktywnych, kreatywnych, cechujących się wysokimi zdolnościami kooperacyjnymi. Tego typu „zbozczeńców nadnormalnych” dostrzec można w odniesieniu do analizowanych grup przede wszystkim w postaci tzw. liderów subkulturowych, mających szerokie pole działania i aspiracje wyrażające się w podejmowaniu progresywnych inicjatyw na polu danej grupy.

Przytoczone elementy specyfiki subkultur prowadzą wprost ku rozważeniu wyróżników potencjalnie obecnego w nich kapitału społecznego. Modelowe ujęcie powyższego terminu autorstwa R. Putnama wskazuje na wartości formujące poprzez poczucie zaufania powiązania i normy, które mogą zwiększyć efektywność społeczeństwa, ułatwiając skoordynowane działania (Putnam, Leonardi, Nannetti 1995: 258). Wysoki poziom kapitału społecznego może stanowić czynnik sprzyjający partycypacji w rozwijaniu sieci sąsiedzkich, samopomocowych czy też organizacji trzeciego sektora (pozarządowego) obejmującego m.in. sektory non profit, filantropijne i pozarynkową działalność na rzecz społeczności lokalnej (Okrasa 2008: 7–8; Salamon, Anheier 1997). Wydaje się, że w przypadku grup subkulturowych zdecydowanie trafniejsze empirycznie będzie zastosowanie definicji P. Bourdieu, stwierdzającego, iż kapitał społeczny określony jest poprzez całość rzeczywistych i potencjalnych zasobów związanych z mniej lub bardziej zinstytucjonalizowaną siecią stosunków opartych na uznaniu i wzajemności. Przynależność do grupy dostarcza każdemu jej członkowi wsparcia w postaci kapitału kolektywnego. Swego rodzaju legitymacja umożliwia dostęp do „kredytu” — w najszerszym znaczeniu tego słowa (Swartz, Zolberg 2004: 9). Typ idealny kapitału społecznego autorstwa R. Putnama w odniesieniu do subkultur jawi się jako zbyt idealistyczny. Propozycja P. Bourdieu zdaje się trafiać w sedno obserwowanych w grupach subkulturowych nieformalnych związków opartych na respektującej normę wzajemności wymianie symboli, wartości i interpersonalnego wsparcia (por. Lind, Svendsen, Svendsen 2004: 239–263). Wszystko to w kontrze do „głównego nurtu” obowiązującego systemu normatywnego (przy dążeniu do jego naprawy, reformy, w radykalnych przypadkach — obalenia) (Łukaszewski 2013: 116).

Kategorią analityczną, która zdaniem autora niniejszego artykułu trafnie odzwierciedlać może specyfikę działań grup subkulturowych, zdaje się termin „brudna wspólnota”, wprowadzony przez A. Podgóreckiego. Świadczy o tym nieformalny, choć noszący znamiona instytucjonalizacji (w postaci grup wsparcia, koordynowanych inicjatyw oddolnych, zrzeczeń fanów danych zespołów etc.) charakter kapitału społecznego potencjalnie obecnego w subkulturach. Kolejne czynniki przemawiające za postulowaną optyką to zauważalne w nich dewiacyjne elementy zachowań i postaw, jak również ograniczony wpływ konwencjonalnej kontroli społecznej na ich funkcjonowanie. Zdaniem A. Podgóreckiego brudne wspólnoty to przede wszystkim „powiązania oparte na wspólnocie interesu” (Kiersztyn 2009: 181). Realizacja celów brudnej wspólnoty może kolidować z dobrem innych ludzi czy też normami prawnymi. Tradycyjna kontrola społeczna, podtrzymująca funkcjonowanie społeczeństwa, zastępowana jest w tym przypadku kontrolą społeczną trzeciego stopnia (nieefunkcjonalną, a w niektórych przypadkach dysfunkcyjną). Powstaje ona spontanicznie w sytuacji społecznej próżni (Zybertowicz 2009: 152–178). Jednocześnie warto dodać, że granica między brudną wspólnotą a „czystym” kapitałem społecznym jest po pierwsze płynna, a po drugie trudna do wyznaczenia (Kiersztyn 2009: 180). Analogiczne zależności obserwowalne są w grupach subkulturowych dostarczających wsparcia poszukującym jednostkom w postaci zaspokojenia potrzeby przynależności. Na gruncie wspólnej definicji sytuacji jednostki otrzymują możliwość odnalezienia „sensu życia”. Wszystko to w ramach grup pozostających na obrzeżach bądź w jasno artykułowanej opozycji do istniejącego systemu społeczno-kulturowego.

Podsumowując warstwę teoretyczną niniejszego artykułu, należy zauważyć, że we współczesnych subkulturach kapitału społecznego można poszukiwać przede wszystkim poprzez ich względne spójność i zorganizowanie. Dużą rolę odgrywają tu szeroko rozwijana aksjologia w wymiarze etyczno-moralnym oraz pryncypialność w jej przestrzeganiu. Wyraża się ona przede wszystkim w ostrej kontestacji przejawów hipokryzji świata zewnętrznego.

W świetle powyższych analiz należy skonstatować, że pełne rozstrzygnięcie między optyką utożsamiającą subkultury z zachowaniami dewiacyjnymi a konkurencyjną, dostrzegającą w nich miejsce funkcjonalnej adaptacji alternatywnej nie jest możliwe. Poszczególne sub-

kultury w określonych przypadkach mogą być traktowane jako miejsce „pozytywnego”, alternatywnego przystosowania do społeczeństwa. Ograniczony charakter wniosków wynika jednak z zastrzeżenia o kluczowym charakterze, które stanowi konieczność niwelowania postaw ryzykownych na podstawie przytoczonej kategorii kontestacji alternatywnej. Dopiero ograniczenie zachowań ryzykownych umożliwić może zorganizowaną działalność prospołeczną, a nie aktywność o charakterze epizodycznym, incydentalnym, „akcyjnym”.

Taki stan rzeczy warunkowany jest po części niejednorodnym kształtem współczesnego różnicowania subkultur. Zauważalne są zarówno „pozytywne” grupy wzmocnienia aksjologicznego, jak i struktury jednoznacznie destrukcyjne (nie można zignorować ich obecności, mimo marginalnego występowania w stosunku do innych typów subkultur). Percepcję komplikuje dodatkowo kontestacyjna etiologia grup subkulturowych, związana z poszukiwaniem alternatywnych wartości. Radykalny charakter owego procesu może prowadzić do częstego występowania zachowań dewiacyjnych.

Podstawowym, racjonalnym postulatem staje się zatem analiza poszczególnych grup, każdej z osobna, oparta na badaniach empirycznych, uwzględniająca stadium rozwoju danej grupy i okres, do którego odnosić należy wyniki i wnioski.

3. Weryfikacja empiryczna

Płaszczyzną badawczej weryfikacji przedstawionych wyżej założeń i zależności teoretycznych stanowią wyniki procesu badawczego „Jakościowe badania terenowe warszawskiej subkultury hip-hopowej”. Właściwa część badań poprzedzona została pilotażowym zogniskowanym wywiadem grupowym (FGI) z 13 osobami w wieku 13–20 lat, o różnym stopniu zaangażowania na polu warszawskiego hip-hopu. Główną kategorię badanych stanowili przedstawiciele warszawskiej subkultury hip-hopowej przejawiający aktywność twórczą na polu muzyki rap, a zatem przede wszystkim raperzy, beatmake-rzy, producenci muzyczni, didżeje, realizatorzy studyjni. Fundament doboru próby stanowiła mapa warszawskiej subkultury hip-hopowej, zawierająca dzielnicowy podział aktywności, w której ramach wyróżniono 332 pozycje (zarówno składy, jak i wykonawców solowych).

Analizie poddano dane pochodzące z 33 wywiadów indywidualnych pogłębionych (IDI) z niepublicznymi warszawskimi hip-hopowcami, głównie subkulturową młodzieżą (najliczniejsza podgrupa), jak również z wykonawcami w wieku stosunkowo zaawansowanym (w odniesieniu do subkulturowych standardów), znanymi przede wszystkim w wąskich kręgach dzielnicowych/znajomościowych (najmniejsza podgrupa). W ramach odwzorowania zróżnicowania demograficznego warszawskiej subkultury hip-hopowej główna grupa respondentów mieściła się w przedziale wiekowym 18–26 lat, dwie podgrupy z kolei obejmowały przedziały 16–18 lat oraz 26–28 lat (30 osób płci męskiej, trzy osoby płci żeńskiej).

Celem poszerzenia zakresu analizy, doprecyzowania pomiaru (przy założeniu hierarchiczności przekazywania subkulturowych wzorców), a także pozyskania porównawczej perspektywy egzystencjalnej zrealizowano również 11 wywiadów narracyjno-biograficznych z publicznymi, dorosłymi przedstawicielami warszawskiego rapu (wszyscy płci męskiej) w przedziale wiekowym 26–34 lata. Indagowani, publiczni warszawscy hip-hopowcy to raperzy i didżeje, członkowie takich zespołów, jak m.in. Molesta Ewement, Hemp Gru, JWP, Szybki Szmal, dziennikarze muzyczni, organizatorzy cyklów imprez, właściciele wytwórni muzycznych, realizatorzy studyjni i właściciele studiów nagrań, producenci muzyczni, producenci teledysków, założyciele organizacji trzeciosektorowych.

W ramach odniesienia do niereaktywnych strategii badań jakościowych przeanalizowano także 280 utworów autorstwa liderów subkulturowych, włączonych w obręb próby poprzez wykorzystanie kategorii pola semantycznego (poszczególne zakresy znaczeniowe zostały dostosowane do założeń analitycznych).

Rezultaty badań

Strukturę analizy zogniskowano wokół zmiennych niezależnych o charakterze rodzinnym oraz aksjologicznym (zewnątrznym), a także rówieśniczym, rozwojowym i subkulturowym (wewnętrzny).

Zmienne o charakterze rodzinnym i aksjologicznym obejmują:

- zakres procesu transmisji wartości,
- zakres kontroli rodzicielskiej,
- zróżnicowanie internalizacji wartości,

- postawy rodziców związane z przekazywanym wzorem osobowym,
- wartości etyczno-moralne (zob. Bąk 2008: 32) przekazywane w procesie wychowania,
- wartości materialistyczne (zob. Jasińska-Kania 2009: 15–35; Inglehart 1997: 28) przekazywane w procesie wychowania,
- wartości postmaterialistyczne (tamże) przekazywane w procesie wychowania,
- antywartości (zob. Mariański 2000: 233) związane ze środowiskiem rodzinnym i otoczeniem społecznym adolescenta.

Zmienne o charakterze rówieśniczym, rozwojowym i subkulturowym to z kolei:

- grupa rówieśnicza,
- relacje między wartościami uznawanymi a odczuwanymi (zob. Ossowski 1966: 99),
- rola aktywności twórczej.

W ramach prezentacji rezultatów badań przyjęto układ dualistyczny/dychotomiczny, a zatem przedstawiono zarówno zróżnicowanie zachowań dewiacyjnych, jak i elementy działań prospołecznych, umożliwiających rozwijanie społecznego kapitału.

Zróżnicowanie zachowań dewiacyjnych warszawskiej subkultury hip-hopowej

Postawy ryzykowne zauważalne w obrębie warszawskiej subkultury hip-hopowej obejmują: ryzykowne spożywanie alkoholu (w jednym przypadku również w postaci czystego spirytusu); zażywanie narkotyków, przede wszystkim marihuany, również haszyszu, ale także tzw. twardych narkotyków — amfetaminy, kokainy, LSD, grzybów halucynogennych; zachowania agresywne, takie jak bójki, pobicia (w tym dwukrotne usiłowanie zabójstwa), również na tle kibicowskim, w związku z meczami piłkarskimi, oraz subkulturowym, w związku z antagonizmami pomiędzy poszczególnymi subkulturami; zachowania przestępcze w postaci kradzieży (w tym rozbójniczych) i handlu narkotykami; hazard; ryzykowne kontakty seksualne; wycofanie w postaci stanów depresyjno-lękowych.

Spośród wyróżnionych zmiennych na występowanie i skłonność do zachowań dewiacyjnych wpływają:

- niedostateczna kontrola rodzicielska,
- postawy rodziców sprzeczne z przekazywanym w procesie wychowania wzorem osobowym,
- wartości materialistyczne przekazywane przez rodziców w procesie wychowania,
- konflikt pomiędzy wartościami uznawanymi a odczuwanymi w ramach systemu wartości jednostki (korelujący z konfliktem międzypokoleniowym),
- grupa rówieśnicza.

Występowanie i skłonność do zachowań dewiacyjnych ograniczają z kolei (stanowiąc jednocześnie aksjologiczne podstawy rozwoju społeczno-osobowościowego):

- wartości etyczno-moralne,
- wartości postmaterialistyczne,
- antywartości (ujmowane jako „negatywny przykład”),
- rola aktywności twórczej.

W tym miejscu, przechodząc do analizy czynników o charakterze prospołecznym, należy dodać, że wraz z rozwojem aktywności twórczej zmniejsza się zakres zachowań ryzykownych. Wynika to zarówno z deklaracji liderów subkulturowych, jak i z porównania zakresu zachowań dewiacyjnych poszczególnych podgrup respondentów.

Elementy kapitału społecznego na polu warszawskiej subkultury hip-hopowej

Na płaszczyźnie identyfikacji czynników umożliwiających rozwój kapitału społecznego warszawskiej subkultury hip-hopowej szczególną wagę przypisać należy roli aktywności twórczej. Rozwój osobowy na podstawie działalności artystycznej w zakresie muzyki rapowej wpływa na zwiększenie kapitału intelektualnego jednostek, umożliwiając ich zaawansowaną kooperację. Wśród subkulturowej młodzieży, przedstawiciele niepublicznych, znaczenie aktywności twórczej zogniskowane jest wokół pięciu zakresów tematycznych — trzech indywidualnych i dwóch ogólnospołecznych:

- emocjonalnego związku z subkulturą hip-hopową poprzez aktywność twórczą stanowiącą część identyfikacji tożsamościowej,
- profesjonalizacji działalności, opartej na silnej, tożsamościowej identyfikacji z subkulturą hip-hopową,

- nauki opartej na wartościach przekazywanych w rapowych tekstach,
- wspierania inicjatyw pomocowych, przede wszystkim w postaci czynnego i biernego udziału w imprezach, koncertach charytatywnych, jak również organizacji imprez i koncertów charytatywnych,
- przekazywania społeczeństwu wartości na podstawie tekstów rapowych utworów.

Pierwszy z wyróżnionych zakresów wiąże się z akcentowaniem przez badanych realizacji potrzeby afiliacji (przynależności), a także odnalezienia w ramach aktywności twórczej elementów sensu i celu egzystencjalnego. Trafnie obrazują to następujące deklaracje: „To jest moja muzyka, ona zostanie ze mną do końca życia” (Adam, lat 21), „Czasem, gdyby nie hip-hop, tobym nie miał po co żyć” (Mateusz, lat 20). Indagowani stwierdzają także, że rap wyznacza codzienne ramy egzystencji. Jako typową można w tym kontekście określić następującą wypowiedź: „Jaką rolę pełni rap? Najważniejszą. Bo słucham rano, kiedy jadę do pracy, po południu i idąc gdziekolwiek, to myślę o rapie. Myślę o tych literach, myślę o zwrotkach, myślę o polskim rapie, co tam się dzieje, co ma się wydarzyć, jaram się tym maksymalnie” (Jerzy „Dzejson”, lat 22).

W obrębie drugiego z wyróżnionych zakresów badani deklarują, że rapowa aktywność twórcza stanowi najważniejszy element ich indywidualnej tożsamości. Poprzez płaszczyznę twórczą sformułowane są główne dążenia i aspiracje egzystencjalne. Respondenci dodają, że droga do ich realizacji wiedzie poprzez rozwój osobowy i profesjonalizację twórczości. Jako egzemplifikację powyższych zależności traktować można następujące wypowiedzi: „Moja pasja jest dla mnie bardzo ważna, teraz studiuję realizację dźwięku, więc też z tym powiązane i z tym chciałabym wiązać przyszłość (...) I temu poświęcam cały swój czas” (Ilona „ZWNA”, lat 23), „Dla mnie hip-hop to jest 24 godziny dziennie, non stop (...) kombinuję, jaki następny krok zrobić (...) zastanawiam się, czy promocja, która właśnie się tworzy, jest dobra (...) W moim domu hip-hop jest tak naprawdę tak samo obecny jak kurz na półkach (...)” (Ade, lat 25).

Trzeci z wyróżnionych zakresów wiąże się z edukacyjnym potencjałem rapowych tekstów, w tym kontekście badani deklarują, że muzyka rap jest ich zdaniem nośnikiem zarówno wartości i norm, jak

i wzorów zachowań oraz postaw pomocnych w codziennym życiu. Jako typowe można w tym kontekście określić następujące wypowiedzi: „(...) pojawiały się, naprawdę, różne kawałki w różnych sytuacjach życiowych, kiedy wiedziałem zawsze, że na ten rap mogę liczyć” (Kamias, lat 20), „(...) muzyka rap ma w swoich tekstach wartości życiowe, wskazówki, doświadczenia, ludzie, którzy robią to, dzielą się na pewno tym, co przeżyli. Poprzez moją ciężką sytuację rodzinną zainteresowała mnie ta muzyka” (Borek, lat 20).

Podstawowa płaszczyzna udzielania pomocy osobom potrzebującym związana jest z udziałem w imprezach/koncertach charytatywnych. Zakres imprez/koncertów charytatywnych, w których czynnie lub biernie brali udział członkowie podstawowej grupy badanych, obejmuje pomoc znajomym, społeczności lokalnej, przewlekle/ciężko chorym, ofiarom wypadków losowych, ofiarom wypadków drogowych, niepełnosprawnym, dzieciom z ubogich rodzin, dzieciom z domów dziecka, zagrożonym inicjatywom prospołecznym/trzeciektorowym. W całej podstawowej grupie badanych (wraz z podgrupą jednostek pochodzących z rodzin dysfunkcyjnych) czynny (przynajmniej jednorazowy) udział w imprezach/koncertach charytatywnych deklaruje 18 osób (w tym cztery — cykliczny), kolejne siedem informuje z kolei o swoim biernym udziale, po stronie publiczności. Trzech badanych, oprócz powyższych aktywności, przyznaje się również do organizacji koncertów charytatywnych. Badani deklarują jednoznacznie pozytywny stosunek do powyższej formy pomocy, opartej na muzycznych wzorcach aktywności: „(...) to dla mnie bardzo super opcja i jeżeli ja dostaję telefon, przypuśćmy koleżanka dzwoni, która organizuje koncerty charytatywne dla dzieci. Dzwoniła: — «Wiesz, Czarek, zagrałbyś?». — «Tak». Nie pytam się kiedy, o nic, czy koliduje z innym koncertem, tylko: «Tak». Ja, jeśli chodzi o koncerty charytatywne, to zawsze gram” (Cezary „CBR”, lat 22), „Bardzo dobry pomysł, niektórym może to po prostu uratować życie albo zdrowie” (Michał, lat 19). Jeden z badanych stwierdza również, że „(...) hip-hop ma to do siebie, że chyba najwięcej imprez charytatywnych jest organizowanych przez raperów (...) zawsze na imprezach charytatywnych spotykałem raperów, może to powiązane z przyjemnością, wrażliwością społeczną, może z tym, że łatwiej do nich dotrzeć” (Mateusz „Ematei”, lat 23).

Zauważalne jest również przekazywanie wartości w ramach indywidualnej twórczości osobom „potrzebującym”: „(...) treści swoich

utworów kieruję do ludzi, którzy mi pomogli i którym ja mógłbym pomóc. Którzy potrzebują jakiegoś wyjaśnienia, czegoś, znaleźć jakiś sens. Ja po prostu próbuję im dać to, z tych doświadczeń, które sam przeżyłem albo sam widziałem” (Paweł „Marszał”, lat 16).

Liderzy subkulturowi deklarują z kolei, że aktywność twórcza na polu muzyki rapowej (epizodycznie także na polu innych gatunków muzycznych, takich jak elektro, house czy hardcore) stanowi immanentną i najważniejszą część ich autodefinicji, samoświadomości, indywidualnej tożsamości (jeden z badanych stwierdza również, że jego twórczość ma wymiar eschatologiczny — jest zadośćuczynieniem za popełnione grzechy i próbą osiągnięcia zbawienia w kontekście nawracania ludzi poprzez przekaz zawarty w tekstach utworów). Profesjonalna działalność, która w pewnych przypadkach osiąga międzynarodowy zakres, wyznacza horyzont dążeń i aspiracji. Jak stwierdza jeden z respondentów, „(...) mój zawód jest integralną częścią mnie i poprzez mój zawód spełniam się po prostu jako człowiek. I nie wyobrażam sobie innej sytuacji, nie potrafiłbym pracować dla pieniędzy, może to tak nazwę. Czyli robić czegoś w życiu, co by nie odzwierciedlało mnie jako osoby (...)” (Marek „Maro”, lat 29).

Podstawowa forma wyjścia poza indywidualne znaczenie aktywności twórczej związana jest w grupie publicznych przedstawicieli warszawskiego hip-hopu z czynnym udziałem w imprezach/koncertach charytatywnych. Liderzy subkulturowi w pełni popierają ideę owych wydarzeń, punktując jednocześnie błędy i niejasności organizacyjne. Świadczą o tym m.in. następujące wypowiedzi: „(...) ja chętnie wspieram ludzi, pomagam ludziom jak tylko mogę tak naprawdę. Jeżeli ktoś naprawdę potrzebuje pomocy, to oczywiście dostaje tę pomoc (...)” (Kosi, lat 34), „(...) brałem udział w dziesiątkach imprez charytatywnych, więc ten temat jest mi aż za dobrze znany (...) Znam, k..., różne kulisy niektórych eventów, gdzie, k..., tak naprawdę to się kończyło w skandaliczny sposób, typu na przykład graliśmy imprezę dla jakiegoś dzieciaka, który był nieuleczalnie chory i, k..., pieniądze, tam 10 tys. zebrane na niego do ręki dostała rodzina alkoholików” (DJ Steez, lat 28).

Kolejna, specyficzna dla liderów warszawskiego hip-hopu forma działalności o prospołecznym nachyleniu to powoływanie do życia oraz rozwijanie działalności własnej organizacji trzeciosektorowej, jak również wsparcie wydarzeń organizowanych przez działaczy oraz anima-

torów społecznych i udział w nich. Publiczni przedstawiciele warszawskiego hip-hopu stwierdzają zgodnie, że tego typu aktywność możliwa jest dzięki progresywności muzyki rapowej w obrębie przekazywania wartości, wzorów osobowych (głównie poprzez szeroki odbiór i popularność). Powyższe zależności tworzą potencjał influencji, wpływu na młodzież zagrożoną wykluczeniem społecznym, jak również na inne kategorie i grupy społeczne: „Ta muzyka to jest najlepszy z możliwych w ogóle przekazańników” (Sobiepan Ursynowski, lat 30). Ów potencjał trafnie podsumowuje kolejny z liderów warszawskiego hip-hopu: „(...) mnie się wydaje, że potrafię napisać taką odezwę do młodego człowieka, żeby w młodym wieku już rozumiał to, co ja rozumiałem dzisiaj, i nie tracił czasu” (Vienio, lat 34).

Podstawowy zakres tematyczny podejmowanych aktywności trzeciektorowych związany jest w ścisły sposób z przekazywaniem zainteresowań muzycznych na podstawie zajęć warsztatowych dotyczących pisania tekstów, tworzenia podkładów muzycznych, podstaw rapowania i emisji głosu, wchodząc również na pole działalności na rzecz społeczności lokalnej, wybranych grup społecznych, promocji postaw zaangażowanych i patriotycznych. Jeden z liderów subkulturowych w następujący sposób charakteryzuje motywację założycielską i działania swojej organizacji: „(...) stwierdziliśmy, że fajnie by było coś zrobić, wiesz, że jeżeli mamy jakiś tam posłuch, to fajnie coś zrobić jeszcze. No i stwierdziliśmy, że zrobimy to stowarzyszenie Spoko Dzieciak, rozpisaliśmy sobie, jak to ma wyglądać, co będziemy robić, jakie warsztaty (...) mieliśmy siostry Przybysz, Sistars, które zrobiły warsztaty wokalne, i mieliśmy Adasia Ostrego, który przyjeżdżał i pokazywał, jak się robi bity, i wszystko się fajnie toczyło (...) mieliśmy sponsorów, po tych warsztatach dzieciaki były obdarowane prezentami” (Numer Raz, lat 33). Kolejny z indagowanych opisuje perspektywy działania założonego przez siebie stowarzyszenia: „(...) staramy się pomagać, teraz stawaliśmy w obronie, jest taka akcja z Szymonem, który jest bity i maltretowany przez swoją mamę, i stanęliśmy w obronie Szymona i innych dzieci. Chcemy założyć też fundację, która ma pomagać dzieciom bitym w rodzinie i maltretowanym, przeciwko przemocy (...) poszedłem w dalszym kierunku, łącząc rap z miłością do patriotyzmu” (Sobiepan Ursynowski, lat 30).

W związku z powyższym możliwe jest wyprowadzenie następujących wniosków:

- zakres prospołecznej działalności zwiększa się wprost proporcjonalnie do pozycji w strukturach subkulturowych, a także do doświadczenia i osiągnięć w aktywności twórczej na polu muzyki rapowej (największy zanotowano wśród liderów subkulturowych),
- wraz ze wzrostem indywidualnego znaczenia aktywności twórczej (jej profesjonalizacją, instytucjonalizacją) zmniejsza się oddziaływanie czynników ryzyka, wartości hedonistycznych (niwelujących/blokujących zachowania i postawy prospołeczne); następuje wyjście poza ściśle subkulturowe (zhermetyzowane) wzorce percepcji,
- zachowania i postawy prospołeczne wykraczające poza struktury subkulturowe ewoluują w stronę instytucjonalizacji w postaci tworzenia i wspierania organizacji trzeciosektorowych (pogłębionej analizy wymaga w tym kontekście kwestia zakresu korzyści dla społeczeństwa, a nie jedynie członków subkultury, a także korzyści dla subkultury w związku z podejmowaną „zewnątrzną” aktywnością).

4. Aplikacja wyników badań

Płaszczyzną aplikacyjną zaprezentowanych wyżej wyników badań stanowią programy animacyjne realizowane w klubie młodzieżowym Pod Schodami (w wyniku zmiany siedziby od maja 2014 roku klub nosi nazwę Alternatywa) fundacji Naszym Dzieciom (warszawskie osiedle Jelonki w dzielnicy Bemowo). Podstawowa koncepcja podejmowanych działań oparta jest na wykorzystywaniu roli aktywności twórczej w budowaniu alternatywy dla czynników ryzyka dewiacyjnego. W ten sposób poprzez rozwijanie indywidualnych zdolności i kompetencji muzycznych dochodzi do zainicjowania rozwoju społeczno-osobowościowego. W konsekwencji przy równoległym zogniskowaniu wokół rozwiązywania problemów związanych z funkcjonowaniem społeczno-emocjonalnym (w nierzadko zdeintegrowanym środowisku rodzinnym, środowisku szkolnym), zaniżoną samooceną i zaburzonym łańcem ewaluatywnym możliwa staje się trwała zmiana definicji sytuacji.

Podstawową funkcję w powyższym kontekście pełni Studio Projekt fundacji Naszym Dzieciom, jedno z dwóch w pełni profesjonalnych, a jednocześnie całkowicie darmowych studiów nagrań w War-

szawie. W programie animacji społeczno-muzycznej realizowanym w Studiu Projekt fundacji w roku 2012 uczestniczyło (bezpośrednio) 105 osób, a w roku 2013 — 106 osób. Wśród stałych uczestników programu (adolescentów, warszawskich hip-hopowców będących uprzednio na zaawansowanym etapie dewiacyjnej „kariery” — osób uzależnionych od alkoholu, zażywających substancje psychoaktywne, wchodzących w konflikty z prawem, w epizodycznych przypadkach po kilkuletnich pobytach w zakładach poprawczych) nastąpiła trwała zmiana sposobu adaptacji do rzeczywistości. Ugruntowana zmiana definicji sytuacji wpłynęła na przeniesienie ciężaru aksjologicznego z czynników ryzyka dewiacyjnego na rozwój społeczno-osobowościowy, a także w określonych przypadkach (zależnie od etapu rozwoju osobowego) na pomoc społeczności lokalnej. W wyniku zmiany wyznaczników egzystencjalnych uczestnicy programu nagrali (od roku 2010) pięć płyt dźwiękowych (LP), jeden minialbum (EP), zrealizowano także cztery teledyski (trzy do utworów autorstwa uczestników programu, w czwartym przypadku z kolei zanotowano udział aktorski). Uczestnicy programu wzięli również udział w dwóch kampaniach społecznych, a także w kilku koncertach charytatywnych (w tym w jednym na rzecz osób niepełnosprawnych).

Wnioski

Rezultaty badań nad warszawską subkulturą hip-hopową, a także ich aplikacja w ramy pracy o charakterze animacyjnym wskazują, że warszawska subkultura hip-hopowa nie powinna być postrzegana jedynie poprzez pryzmat zachowań ryzykownych. W wyniku wykorzystania dychotomicznej struktury analizy wyeksplorowane zostały czynniki świadczące o obecnych na jej polu elementach kapitału społecznego. Jego rozwój wymaga oczywiście zaawansowanych działań niwelujących występowanie i skłonność do postaw dewiacyjnych, przy jednoczesnym promowaniu i „wzmocnieniu” aspektów prospołecznych (w które oprócz organizacji trzeciego sektora winny się włączyć również instytucje publiczne).

W odpowiedzi na zawarte w tytule artykułu pytanie należy stwierdzić, że utożsamianie subkultur młodzieżowych z dewiacją stanowi wyraz błędnego aprioryzmu bądź też nieuprawnionej stygmaty-

zacji. Jak wykazano, zachowania dewiacyjne w subkulturach mają głównie zewnętrzne determinacje. W tym kontekście, w odniesieniu do płaszczyzny teoretycznej, zasadny staje się postulat dualizacji definicyjnej. Podział fundamentów terminologicznych winien uwzględniać pojęcie subkultury, właściwe dla wczesnego etapu „poszukiwań alternatywnych”, a także wytworzenie nowej kategorii, adekwatnej do „rozwojowego” i „rozwiniętego” (sprofesjonalizowanego/zinstytucjonalizowanego) etapu działań opartych na ewolucji subkulturowych struktur i wyznaczników.

Powyższych wniosków nie można oczywiście uogólniać na wszystkie typy subkultur (zauważalne są te o ściśle ograniczonych, zwulgaryzowanych i dewiacyjnych wyznacznikach funkcjonowania). Z kolei w kontekście analizy elementów umożliwiających rozwój kapitału społecznego niezbędna staje się potrzeba kompleksowych eksploracji owej problematyki w odniesieniu do poszczególnych grup subkulturowych. Postulat ten nabiera szczególnej wagi w odniesieniu do wciąż aktualnej i empirycznie sprawdzalnej koncepcji „próżni społecznej” oraz do kryzysu więzi społecznych średniego szczebla (zob. Zybertywicz 2013: 178–179).

Bibliografia/Bibliography

- Bąk, Tadeusz (2008) *Współczesne uwarunkowania kreacji subkultur młodzieżowych*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Becker, Howard S. (1997) *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. New York: Free Press.
- Borowski, Andrzej (2013) *Gettoizacja jako nowy wymiar totalizacji*. „International Letters of Social and Humanistic Sciences” 2: 59.
- Brake, Mike (2013) *The Sociology of Youth Culture and Youth Subcultures: Sex and Drugs and Rock 'n' Roll?* London: Routledge.
- Cloward, Richard A., Ohlin, Lloyd E. (1960) *Delinquency and Opportunity: A Theory of Delinquent Gangs*. New York: Free Press.
- Cohen, Albert K. (1955) *Delinquent Boys. The Culture of the Gang*. New York: Routledge & Kegan Paul.
- Cressey, Donald R., Ward, David A. (1969) *Delinquency, Crime and Social Process*. New York: Harper & Row.
- Cywiński, Bohdan (2010) *Rodowody niepokornych*. Warszawa: PWN.

- Dymek, Mikołaj (2012) *Video Games: A Subcultural Industry*. [w:] Peter Zackarriasson, Timothy L. Wilson, red., *The Video Game Industry: Formation, Present State and Future*. New York: Routledge, s. 38–44.
- Dyoniziak, Ryszard (1965) *Młodzieżowa podkultura*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Fatyga, Barbara (2005) *Dzicy z naszej ulicy. Antropologia kultury młodzieżowej*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Filipiak, Marian (1999) *Od subkultury do kultury alternatywnej. Wprowadzenie do subkultur młodzieżowych*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Frankfort-Nachmias, Chava, Nachmias, David (2001) *Metody badawcze w naukach społecznych*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Giddens, Anthony (2005) *Socjologia*. Warszawa: PWN.
- Gordon, Milton M. (1947) *The concept of subculture and its application*. „Social Forces” 10: 17.
- Hebdige, Dick (1979) *Subculture: The Meaning of Style*. London: Methuen & Co. Ltd.
- Hebdige, Dick (1999) *The Function of Subculture*. [w:] Simon During, red., *The Cultural Studies Reader*. New York: Routledge, s. 441.
- Horkheimer, Max (2007) *Krytyka instrumentalnego rozumu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Inglehart, Ronald (1997) *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles*. Princeton: Princeton University Press.
- Jałowiecki, Bohdan (2006) *Czy Warszawa staje się miastem Trzeciego Świata?* „Studia Regionalne i Lokalne” 4: 52–53.
- Jasińska-Kania, Aleksandra (2009) *Wartości i normy moralne a procesy przemian w Polsce i w Europie*. [w:] Janusz Mariański, Leon Smyczek, red., *Wartości, postawy i więzi moralne w zmieniającym się społeczeństwie*. Kraków: Wydawnictwo WAM, s. 15–35.
- Jawłowska, Aldona (1975) *Drogi kontrkultury*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Jessor, Richard (1998) *New perspectives on adolescent risk behavior*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kiersztyn, Anna (2009) *Granice brudnej wspólnoty*. [w:] Jerzy Kwaśniewski, Jan Winczorek, red., *Idee naukowe Adama Podgóreckiego*. Warszawa: Katedra Socjologii Norm, Dewiacji i Kontroli Społecznej. Uniwersytet Warszawski. Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji, s. 180–181.
- Konecki, Krzysztof T. (2005) *Jakościowe rozumienie innych a socjologia jakościowa*. „Przegląd Socjologii Jakościowej” 1: 1, t. 1.
- Konecki, Krzysztof T. (2010) *W stronę socjologii jakościowej: badanie kultur, subkultur i światów społecznych*. [w:] Jacek Leoński, Magdalena Fiternicka-Gorzko, red., *Kultury, subkultury i światy społeczne w badaniach jakościowych*. Szczecin: Uniwersytet Szczeciński, s. 17–37.

- Łukaszewski, Bartosz (2013) *Uwarunkowania procesu wychowania w subkulturach i środowiskach młodzieżowych zagrożonych wykluczeniem społecznym*. [w:] Janusz Mierzwa, Gabriel Pala, red., *Wychowanie w kontekście społeczności lokalnej*. Jarosław: PWSTE im. ks. Bronisława Markiewicza, s. 116.
- Mariański, Janusz (2000) *Wartości w ujęciu socjologicznym*. [w:] Halina Mielicka, red., *Socjologia wychowania. Wybór tekstów*. Kielce: Wydawnictwo Stachurski, s. 233.
- Muller, Tadeusz (1987) *Młodzieżowe podkultury*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Okrasa, Włodzimierz (2008) *Sektor trzeci jako przedmiot badań statystyki publicznej*. Warszawa: GUS.
- Ossowski, Stanisław (1966) *Konflikty niewspółmiernych skal wartości*. [w:] Stanisław Ossowski, red., *Dzieła*. Warszawa: PWN, t. III, s. 99.
- Ostaszewski, Krzysztof (2003) *Skuteczność profilaktyki używania substancji psychoaktywnych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Paleczny, Tadeusz (1997) *Kontestacja. Formy buntu we współczesnym społeczeństwie*. Kraków: zakład wydawniczy Nomos.
- Park, Robert E., Burgess, Ernest W., McKenzie, Roderick D. (1984) *The City*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Piotrowski, Przemysław (2003) *Subkultury młodzieżowe. Aspekty psychospołeczne*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Prejs, Bogdan (2005) *Subkultury młodzieżowe — bunt nie przemija*. Katowice: Kos.
- Putnam, Robert, Leonardi, Robert, Nanetti, Rafaella Y. (1995) *Demokracja w działaniu: tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*. Warszawa: Społeczny Instytut Wydawniczy Znak.
- Sabin, Rick (1999) *Punk rock: so what? The cultural legacy of punk*. London: Routledge.
- Salamon, Lester M., Anheier, Helmut K. (1997) *Defining the Nonprofit Sector: A Cross-national Analysis*. Manchester: Manchester University Press.
- Schütz, Alfred (1967) *The Phenomenology of the Social World*. Evanston: Northwestern University Press.
- Swartz, David L., Zolberg, Vera L. (2004) *Introduction: Drawing inspiration from Bourdieu*. [w:] David L. Swartz, Vera L. Zolberg, red., *After Bourdieu: Influence, Critique, Elaboration*. Dordrecht: Kluwer Academic, s. 9.
- Svendsen, Gunnar L. H., Svendsen Gert T. (2004) *On the wealth of nations: Bourdieueconomics and social capital*. [w:] David L. Swartz, Vera L. Zolberg, red., *After Bourdieu: Influence, Critique, Elaboration*. Dordrecht: Kluwer Academic, s. 239–263.
- Thomas, William I., Znaniecki, Florian (1958) *The Polish Peasant in Europe and America*. New York: Dover.

- Thornton, Sarah (1995) *Club Cultures: Music, Media and Subcultural Capital*. Cambridge: Polity Press.
- Turner, Jonathan H. (2004) *Struktura teorii socjologicznej*. Warszawa: PWN.
- Ułasiuk, Franciszek (1993) *Nieformalne ruchy młodzieżowe*. Warszawa: Departament Oświatowo-Wychowawczy Wojska Polskiego.
- Wertenstein-Żuławski, Jerzy (1993) *Między nadzieją a rozpaczą*. Warszawa: Instytut Kultury.
- Znaniecki, Florian (1974) *Ludzie terażniejsi a cywilizacja przyszłości*. Warszawa.
- Zybertowicz, Andrzej (2009) *Kontrola społeczna trzeciego stopnia*. [w:] Jerzy Kwaśniewski, Jan Winczorek, red., *Idee naukowe Adama Podgóreckiego*. Warszawa: Katedra Socjologii Norm, Dewiacji i Kontroli Społecznej. Uniwersytet Warszawski. Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji, s. 152–178.
- Zybertowicz, Andrzej (2013) *III RP. Kulisy systemu*. Warszawa: Wydawnictwo Słowa i Myśli.